

УДК 331.108: 330.341.1: 631.11

КОНТРОЛІНГ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Сердюк О.І., к. е. н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Окреслено зміст, форми, механізми, стан та завдання з удосконалення корпоративного контролю в акціонерних товариствах

Outlines the content, forms, mechanisms, conditions and objectives to improve corporate control in joint stock companies

Постановка проблеми. Система корпоративного управління є сьогодні істотним нематеріальним активом корпорації, рівень корпоративного управління стає головним чинником, що визначає обличчя корпорації. Найважливішими питаннями в регулюванні діяльності корпорацій є питання відповідності рівня корпоративного контролю та корпоративного управління високим стандартам, продиктованим досвідом зарубіжних країн. Проте рівень корпоративного управління в нашій країні не дозволяє акціонерам гідно вирішувати проблеми, що виникають в умовах посилення невизначеності, перешкоджає здійсненню масштабних інвестицій у корпоративні цінні папери, знижує ефективність функціонування господарюючих суб'єктів. Корпоративний контроль в Україні на сьогодні характеризується розмитістю, що обумовлює втрату підприємством не лише довгострокових, а й середньострокових орієнтирів їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню компонентів системи корпоративного контролю присвячено праці таких науковців, як Астапова Г. В. [1], Глушецького А. [2], Ігнат'євої І. А. Іскужина І. Р. [5], Долинської В. В. [3], Мілявського М. Ю. [8], Степанова Д. І. [10]. Корпоративний контроль є складною категорією, що потребує глибокого та комплексного підходу, активізації досліджень в цьому напрямі.

Формулювання цілей статті: окреслення змісту, системи, стану, завдань корпоративного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином інвестори здійснюють контроль за діяльністю менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності товариства.

Корпоративний контроль – це система процедур, що дозволяє власникам, іншим учасникам корпоративних взаємин і зовнішнім споживачам упевнитися в тому, що встановлений і дотримується баланс інтересів між учасниками корпоративних взаємовідносин, і менеджмент здійснює діяльність компанії відповідно до чинного законодавства, прийнятої власниками стратегії, соціальних цілей і громадських та суспільних інтересів, домагається ефективної діяльності компанії [9].

На думку Щіткиної І. С. корпоративний контроль – здатність визначати рішення корпорації як результат розподілу влади серед суб'єктів корпоративних відносин. Контроль не вичерпується тільки концентрацією акцій (часток участі) в руках одного або групи акціонерів або учасників. Контролювати діяльність корпорації означає мати можливість визначати її стратегію, політику, вибір довгострокових цілей і програм, мати вирішальний вплив [6].

Долинська В. В. визначає систему контролю в акціонерному праві як [3]:

По-перше, зовнішній контроль, який включає державний (і муніципальний) контроль; контроль саморегульованих організацій та інших організацій, учасником яких є акціонерне товариство і (або) які мають владні повноваження стосовно акціонерного товариства; контроль з боку аудитора (аудиторської організації), незалежного оцінювача. Зовнішній контроль М. Ю. Мілявський поділяє на зовнішній нагляд (з боку зовнішніх інвесторів та державних органів корпоративного контролю) та зовнішній аудит [7].

По-друге, внутрішній контроль, в який входять підгрупи, пов'язані із здійсненням контролю органами управління стосовно підзвітних і підконтрольних їм органів, а також спеціалізованими органами контролю –

ревізором (ревізійною комісією).

Схожу думку має Д. І. Степанов, який розрізняє поняття «контроль над корпорацією» (зовнішній) і «корпоративний контроль» (внутрішній) [10].

Глушецький А. розмежовує такі явища як «корпоративний контроль господарського товариства його учасниками» і «контроль товариства третіми особами» [2]. Корпоративний контроль господарського товариства його учасниками заснований на володінні акціями або частками в статутному капіталі і пов'язаний з інвестиційними корпоративними правами. Вплив з боку менеджменту, кредиторів, держави, найманих працівників та інших стейкхолдерів визначається терміном «контроль суспільства з боку третіх осіб». Він не пов'язаний з володіннями акціями або частками і, відповідно, з інвестиційними корпоративними правами (табл. 1).

Таблиця 1

Механізми формування контролю товариства третіми особами в країнах СНД [2]

Суб'єкти контролю	Механізми формування контролю
Менеджмент	<ol style="list-style-type: none"> 1. Квазіказначейські акції як інструмент органів посилення влади менеджменту. 2. Включення до статуту положень, що підсилюють свободу членів органів товариства при прийнятті ними рішень і здійсненні угод. 3. Включення до статуту положень, що відокремлюють формування органів товариства від виявлення волі його учасників. 4. Переплетення менеджменту в холдингових структурах.
Кредитори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Корпоративні угоди за участю кредиторів або інші договори, що надають фактичну можливість кредитора впливати на товариство. 2. Застава акцій з передачею засвідчуваних ними прав. 3. Введення банкрутства.
Наймани працівники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Колективний трудовий договір. 2. Представництво членів трудового колективу в наглядовій раді та (або) колегіальному виконавчому органі.
Держава	<ol style="list-style-type: none"> 1. Спеціальне право на участь держави і її суб'єктів в управлінні відкритими акціонерними товариствами. 2. Корпоративні угоди за участю держав. 3. Директиви на голосування членам ради директорів.

Отже аналіз наукових робіт з корпоративного контролю підтверджує, що існує широке розуміння терміну «корпоративний контроль» і більш вузьке. Ми приєднуємося до авторів, котрі в межах поняття корпоративного контролю розглядають лише внутрішній контроль а інші види контролю відносять до

поняття «контроль над корпорацією».

Корпоративний контроль (у вузькому сенсі) може базуватися як на матеріальних засадах (власності – володінні певним пакетом акцій, фінансових ресурсах), так і на нематеріальних засадах (владі, інтелекті та робочій силі). Щіткіна І. С., зокрема, зауважує, що корпоративний контроль пов'язаний з правом управляти як акціями (частками участі), так і виробничо-господарською діяльністю корпорації, у тому числі шляхом розподілу фінансових потоків, володіння ліцензіями, технологіями, представлення компанії на ринку [6]. Виходячи з цього, виділяють: акціонерний контроль (контроль власника); управлінський контроль; фінансовий контроль [4].

Акціонерний контроль являє собою можливість прийняти або відхилити акціонерами, котрі мають необхідну кількість голосів, ті чи інші рішення, є первинною формою контролю і відображає інтереси акціонерів товариства.

Управлінський контроль являє собою можливість фізичних і (або) юридичних осіб забезпечувати управління господарською діяльністю підприємства, спадкоємність управлінських рішень і структури, є похідним від акціонерного контролю. Його розглядають як можливість власників впливати на прийняття управлінських рішень та здійснювати контрольні функції.

В зарубіжній і вітчизняній практиці менеджмент може захоплювати і утримувати контроль над товариством в наслідок таких причин:

відсутність в корпорації консолідованої волі учасників;

надана законодавством можливість: визначати органи товариства та їх компетенцію; членам ради директорів висувати кандидатів у даний орган;

відсутність законодавчих обмежень на взаємозалежність корпорацій;

відсутність контролю над угодами, які вчиняються від імені корпорації одноосібним виконавчим органом;

відсутність ефективної судової практики стягнення збитків з членів органів товариства [2].

За відсутності консолідованої волі акціонерів менеджери публічних компаній на законодавчому рівні отримують можливість контролювати

корпорацію. У зарубіжній корпоративній практиці широкого поширення набули крос-холдинги. Крос-холдинг (крос-субхолдинг) – система відносин, заснована на взаємному володінні акціями основним і залежним товариствами [2]. Взаємна участь (або перехресне володіння акціями) використовується і у вітчизняній практиці як інструмент контролю товариства з боку менеджменту і відтискування акціонерів.

Фінансовий контроль – можливість впливати на рішення товариства шляхом використання фінансових інструментів і спеціальних засобів.

Шаманаева Е. Ю. розглядає форми корпоративного контролю в управлінні фінансами (рис. 1) Усі складові елементи корпоративного управління потребують інструментів та індикаторів корпоративного контролю фінансових потоків у постійному і спадкоємному забезпеченні корпоративних інтересів, інтересів третіх осіб [11].

Рис. 1. Форми корпоративного контролю [11]

Контроль, що здійснюється за господарським товариством власниками, керівництвом та державними органами, має на меті надання надійної інформації зацікавленим особам (акціонерам, керівництву, інвесторам, працівникам, суспільству) та забезпечення захисту і збереження цінних ресурсів, і особливо вкладеного капіталу.

Система внутрішньокорпоративного контролю спрямована на забезпечення досягнення цілей компанії, в т. ч.: операційної ефективності; дотримання нормативних вимог і законодавчих обмежень; своєчасності та

достовірності звітності.

В практиці зарубіжних компаній ефективність діючої системи внутрішньокорпоративного контролю регулярно оцінюється і тестується на різних рівнях управління. Основну роль у вибудовуванні оптимальної системи контролю на рівні бізнес-процесів відіграють служби (за напрямками діяльності) виконавчого апарату, структурних підрозділів і підприємств. На загальнокорпоративному рівні ключові рішення з впровадження механізмів внутрішньокорпоративного контролю приймаються виконавчим керівництвом та наглядовою радою компанії. Створюються спеціалізовані служби, які здійснюють функції контролю фінансово-господарської діяльності:

1. Управління внутрішнього аудиту, основне завдання якого – незалежна оцінка ефективності діючої системи внутрішнього контролю та управління ризиками на загальнокорпоративному рівні та на рівні бізнес-процесів і підрозділів.

2. Контрольно-ревізійний відділ, основне завдання якого – контроль дотримання внутрішніх і зовнішніх нормативних вимог (затверджених планів, наказів, стандартів, регламентів, законодавства).

3. Управління корпоративного контролю, основне завдання якого – консультування менеджменту з фінансових, податково-правових та економічних питань в галузі бухгалтерського обліку та оподаткування, а також податкова і правова експертиза корпоративних проектів з метою мінімізації ризиків компанії [12].

Акціонерні товариства в Україні формують систему корпоративного управління і контролю відповідно до Принципів корпоративного управління Організації економічного розвитку та співробітництва, Принципів корпоративного управління України, Закону України «Про акціонерні товариства», а також інших нормативно-правових, методичних рекомендацій та документів у цій сфері, прийнятих НКЦПФР.

Основну задачу корпоративного контролю в корпораціях України безпосередньо здійснюють два контрольних органи власника – Ревізійна

комісія та Комітет Ради директорів з аудиту, що складаються з представників власника. З ряду причин в практиці вітчизняних підприємств занижена роль ревізійних комісій в системі корпоративного управління і контролю.

Інформація щодо змін стану корпоративного контролю в акціонерних товариствах міститься в табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники стану корпоративного контролю в акціонерних товариствах (ВАТ і ПАТ), 2007-2011 рр.

Показники	Роки					2011 р. до 2009 р., (+-)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Кількість товариств, які розкрили інформацію щодо стану корпоративного управління	6091	6104	4936	5479	7784	1693
Кількість товариств, у яких створено ревізійну комісію	5406	5474	4379	4867	6369	963
Кількість представників акціонерів, що володіють менше ніж 10 відсотками акцій, у складі наглядової ради (% від загальної кількості представників)	71,48	70,38	58,68	57,12	51,15	-20,33
Кількість товариств, у яких ревізійна комісія здійснювала перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства в минулому році (% від загальної кількості акціонерних товариств, які зазначили орган, що здійснював перевірку)	58,25	58,41	57,96	57,11	59,26	1,01
Періодичність проведення аудиторських перевірок акціонерних товариств зовнішнім аудитором протягом останніх трьох років (% від загальної кількості товариств, які розкрили інформацію стосовно періодичності аудиторських перевірок)						
- не проводились взагалі	0,82	0,81	0,76	0,74	1,63	0,81
- менше ніж раз на рік	1,46	1,36	1,36	1,24	7,94	6,48
- раз на рік	86,20	86,73	87,09	87,03	82,94	-3,26
- частіше ніж раз на рік	11,52	11,07	10,79	10,98	7,48	-4,04
Кількість товариств, які мають власний кодекс (принципи, правила) корпоративного управління	66	75	82	145	524	458

Джерело: Річний звіт НКЦПФР за 2011 р. [7]

Демонструє зростання такий показник, як кількість товариств, у яких створено ревізійну комісію, та частка товариств, перевічених ревкомісією, хоча

їх лише 59,26 % від загальної кількості акціонерних товариств, які зазначили орган, що здійснював перевірку. Зменшується на 20,33 в. п. частка представників акціонерів, що володіють менше ніж 10 відсотками акцій, у складі наглядових рад, що свідчить про зменшення можливостей корпоративного контролю з боку дрібних акціонерів. При цьому зменшується періодичність проведення аудиторських перевірок акціонерних товариств зовнішнім аудитором протягом останніх трьох років: в 1.63 % товариств вони не проводились взагалі, в 7,94 % – проводились менше ніж раз на рік. Майже у 8 разів збільшилася кількість товариств, які мають власний кодекс (принципи, правила) корпоративного управління. Серед акціонерних товариств досить поширеною практикою є додаткова регламентація у внутрішніх документах положень про наглядову раду (20,98 %), положень про ревізійну комісію (20,71 %) та положень про виконавчий орган (правління) (20,68 %).

Висновки. Таким чином, подальше вдосконалення корпоративного контролю в Україні повинно здійснюватися за такими напрямками: використання переваг ревізійної комісії як органу товариства, персональний склад якої затверджуються найвищим органом власника і яка ревізує все товариство, а не тільки виконавчі органи чи апарат управління; доповнення прав ревізійної комісії правом попереднього контролю (схвалення операцій, операцій, рішень); використання в повній мірі контрольного потенціалу виконавчого органу на всіх етапах корпоративного контролю; чітке визначення контрольної місії інституту корпоративного секретаря.

Розуміння власником різноманіття структур і технологій корпоративного контролю та зосередження на оптимізації вибору фрагментів обраної ним моделі дозволить внести до корпоративних відносин бажану гармонійність і безконфліктність.

Література

1. Астапова Г. В. Організаційно-економічний механізм корпоративного управління підприємствами на основі права трудової власності : монографія / Г. В. Астапова. – Київ : НАУ, 2006. – 248 с.

2. Глушецкий А. Корпоративные стратегии [Электронный ресурс] / А. Глушецкий // Экономика и жизнь. – № 50 (9516). – Режим доступа к сайту: <http://www.eg-online.ru/article/234581/>

3. Долинская В. В. Акционерное право. Основные положения и тенденции : монография / В. В. Долинская. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.

4. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління : підручник / І. А. Ігнат'єва, О. І. Гарафонова. – К. : ЦУЛ, 2013. – 600 с.

5. Искужин И. Р. Корпоративный контроль: понятие и защита / И. Р. Искужин // Евразийский юридический журнал. – № 7 (50). – 2012.

6. Корпоративное право : учебник / Под ред. И. С. Шиткиной. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 348 с.

7. Річний звіт НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

8. Мілявський М. Ю. Місце корпоративного контролю в системі управління підприємством / М. Ю. Мілявський // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – № 2 (27), 2012. – С. 236-238.

9. Муллахметов Х. Ш. Корпоративный контроль на промышленном предприятии (на примере группы организаций ОАО «КАМАЗ») : автореф. дис. на пол. науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – Экон. и управ. нар. хоз. (экон., организ. и управ. предпр., отрас., компл.- пром.) / Х. Ш. Муллахметов. – Казань., 2007. – 290 с.

10. Степанов Д. И. Феномен корпоративного контроля / Д. И. Степанов // Вестник гражданского права. – 2009. – № 3. – С. 142-206.

11. Шаманаева Е. Ю. Трансформация корпоративного контроля в системе управления финансами хозяйствующих субъектов / Е. Ю. Шаманаева // Молодой ученый. – 2014. – № 2. – С. 568-571.

12. ОАО «Татнефть» – Корпоративный контроль. – Режим доступа к сайту: <http://www.tatneft.ru/korporativnoe-upravlenie/upravlenie-gruppy-tatneft/korporativniy-kontrol/?lang=ru>